

TARTU ÜLIKOOL
USUTEADUSKOND

Karl Käsnapuu

**SURMALÄHEDASTE KOGEMUSTE UURIMISEL
KASUTATAVA HEURISTIKA RAKENDAMINE
TIIBETI SURNUTERAAMATULE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Roland Karo, PhD

TARTU 2015

Sisukord

0. Sissejuhatus	3
0.1. Teemapõhjendus	3
0.2. Uurimisülesanded	4
0.3. Töö ülesehitus.....	5
0.4. Metoodika	5
0.5. Praegune uurimisseis	6
0.6. Uurimuse käigus esile tulnud raskusi.....	8
1. Taust	9
1.1. Surmaraamatud	9
1.2. „Tiibeti surnuteraamatu” tutvustus	10
1.3. Surmalähedase kogemuse tutvustus	13
2. „Tiibeti surnuteraamatu” analüüs	17
2.1. Keskmise surmalähedane kogemus.....	17
2.2. Greysoni skaala	19
2.3. „Tiibeti surnuteraamatu” teksti analüüs	20
2.3.1. Ajalisuse küsimus	20
2.3.2. Olendite küsimus	23
2.3.3. Analüüs.....	24
2.3.4. Leitu kokkuvõte	29
2.4. Järeldused	30
Kokkuvõte	32
Bibliograafia	33
Applying Near-Death Study Tool On The Tibetan Book Of The Dead.....	36
Lisa 1: Greysoni skaala	38

0. Sissejuhatus

Surma otseselt me puudutada ei saa – mis meil aga on – on teatavaid narratiive, mis räägivad surmaga kaasnevast ning isegi teispoosusest. Kui soovida minna kaugemale puhtast tõdemusest, et inimene elab kuni elab ja peale elu rohkem küsimusi pole, jääb üheks võimaluseks võtta tähelepanu alla võimalik surmas osaks saav sellest kõnelevate narratiivide kaudu.

0.1. Teemapõhjendus

Surm on äratanud inimestes küsimusi tõenäoliselt läbi kogu inimajaloo. Religioonidele on arusaadaval põhjusel olnud oluline mingilgi viisil surmaga seonduvasse suhestuda. Inimesele, nii isiklikul kui ka sotsiaalsuhete tasandil, võib elu lõppemine avaldada märkimisväärset mõju. Juba ammustel aegadel on sellele tähelepanu pööratud. Säilinud ajalooliste materjalide abil saame tänase päevani iidsetest õpetustest uurida, kuidas surra, kuidas lahkunuga toimida, või koguni – mida ise pärast surma oodata. Teadusliku maailmapildi arengu käigus on ka surma puudutav uurimine üha edasi arenenud. Kas inimene võib ise omal soovil elust lahkuda? Kuidas saavutada võimalikult inimväärne suremine? Millal ja mille alusel võib üldse inimese mitte-elavaks kuulutada? Kõigi nende n-ö elu suunalt vaadeldavate küsimuste kõrval on muutunud ka teaduse jaoks aktuaalsemaks küsimus – mis ikkagi saab inimesest peale surma? Kas on mingisugune olemine peale elu? Kas meie teadvus eksisteerib ainult seni, kuni eksisteerib meie füüsiline keha? Sääraste küsimustega tegelemise keskel seisab ühe tugisambana tänapäeval jõudsalt arenev surmalähedaste kogemuste (SLK) uurimisvaldkond. Niisuguste uuringute käigus kogutud materjalide põhjal on üha uuesti esile kerkinud tõdemus, et surmalähedase kogemuse läbielanute lood räägivad sarnase sisuga juhtumistest, nagu võib leida iidsetest surmajärgsust käsitlevatest materjalidest.

Kas „Tiibeti surnuteraamatus”¹ surijale osaks saava kirjeldus vastab tänapäevastest surmalähedastest kogemustest pärinevatele kirjeldustele?

Kuna seda sarnasust on maininud mitmed autorid ja uurijad,² hakkas see küsimus huvi pakkuma. Seda mitte kohe surmajärgsust hindama tormates, vaid küsides, mis on need erinevatest algetest pärit narratiivid? Kust tuli „Bardo Thödol'i” (BT) narratiiv ja miks võib selle sisu olla sedavõrd sarnane näiteks kliinilises surmas olnud inimese kogetuga?

Otsides võimalust neile asjaoludele uurivalt läheneda, jõudsin seisukohani, et tuleks analüüsida „Tiibeti surnuteraamatut” ja fikseerida, kuivõrd suures ulatuses surmalähedaste kogemustega kokkulangevust tõeliselt esineb. Teisalt on siia küsimusse kätketud võimalus, kas iidne tekst võiks põhineda kellegi toonasel surmalähedasel kogemusel? Tänapäeval on uurijad kasutusele võtnud erinevaid hindamissüsteeme, mille abil selgitatakse, kas inimese poolt kogetu klassifitseerub surmalähedaseks kogemuseks. Nii pidasin esimese sammuna tarvilikuks samalaadsetel meetoditel hinnata, kas „Tiibeti surnuteraamat” klassifitseerub surmalähedaseks kogemuseks? Asetades seeläbi taotluseks genereerida uudset teaduslikku informatsiooni, mis püüdleb osaks ühest arenevast uurimisvaldkonnast kaasajal – hinnata vanu tekste kognitiivteaduste prisma kaudu.

Ühest küljest on teema valik tingitud asjaolust, et käsitletavale iidsele tekstile pole nähtavasti vastavast lähtekohast sel meetodil hinnangut antud, ning teisalt autori huvist surmajärgsuse kohta käivate narratiivide vastu.

0.2. Uurimisülesanded

Käesolevas töös on püstitatud kaks peamist uurimiseesmärki: (1) anda hinnang, kas Tiibeti surnuteraamatus kirjeldatu kvalifitseeruks surmalähedaseks kogemuseks Greysoni³ skaala järgi; (2) anda selle käigus ühtlasi hinnang uurijate

---

¹ „Tiibeti surnuteraamatuna” läänes tuntuks saanud teose pealkiri otse tülgituna peaks olema „Suur

² Tuntud SLK uurija Raymond Moody pühendas oma raamatu „Life After Life” 25. aastapäeva väljaandes nendele paralleelidele terve peatüki. Stanislav Grof kirjutab sellest. Sogyal Rinpoche teoses „Tiibeti raamat elust ja surmast” jpt.

³ Greysoni skaalast pikemalt allpool ning põhjalikum tutvustus punktis 2.2.

poolt sagedasti väidetule surmalähedaste kogemuste ja „Bardo Thödoli” narratiivide olulisest sarnasusest.

0.3. Töö ülesehitus

Töö jaotub kaheks osaks. Esimeses (ptk 1) annan nii allikaid kui ka kirjandust refereerides ülevaate surma ja surmajärgsusega tegelevatest narratiividest. Üksikasjalikuma tähelepanu asetan töös käsitletavale „Tiibeti surnuteraamatule” ning surmalähedase kogemuse fenomenile, millel põhineb analüüsimisel aluseks seatud Greysoni skaala.

Teises osas (ptk 2) analüüsin Greysoni skaala alusel „Tiibeti surnuteraamatu” sisus esinevat. Tähelepanu all on konkreetsed elemendid, mida skaala järgi on peetud autentses surmalähedases kogemuses esinevateks. Toon skaala järjekorra alusel välja identifitseeritud elemendid neid lühidalt kommenteerides ja näidete abil illustreerides.

0.4. Metoodika

Tegemist on kvalitatiivse uuringuga. Kasutan uurimisel suunatud sisuanalüüsi metoodikat. Otsin materjalist olulisi eelnevalt määratletud omadusi. Etteantud ühikud baseeruvad Dr Bruce Greysoni koostatud 16-punktilisel surmalähedase kogemuse identifitseerimise skaalal.⁴ Täpsemaks eesmärgiks on välja otsida „Tiibeti surnuteraamatu” tekstist Greysoni skaalasse sobivad elemendid ning seejärel tuvastatud tulemuse alusel selgitada, kas antud muistne surmalähedust kirjeldava narratiivi sisu klassifitseerub võimalikuks surmalähedaseks kogemuseks tänapäevase uurimismenetluse tingimuste raames.

Asetanud uurimise alla ühe sisu analüüsimise teisest andmetüüpide kategooriast lähtuva liigendussüsteemi põhjal, on tarvilik teatud määral kasutada iseenda kui uurija interpretatsiooni. Seda rakendades lähtun võimalikult objektiivse teostuse põhimõttest. Käesoleva töö teostamiseks pean antud teisest

---

⁴ Lisas 1 on toodud terviklik skaala. Greysoni skaalat ja selle valimise põhjuseid tutvustan täpsemalt peatüki 2.2. all. Skaala avaldati esmakordselt artiklis: GREYSON, Bruce, „The Near-Death Experience Scale. Construction, Reliability, and Validity”, *The Journal of Nervous and Mental disease* 1983 Vol. 171, No. 6., 369-375.

lähtekohast pärinevat tõlgendussüsteemi sobivaks. See on taotletud tingimus püstitatud uurimisülesande lahendamiseks.

Vältimaks segadusi ja mitmetimõistetavusi lähtun ja kasutan reaalselt toimingutes analüüsiks ingliskeelseid materjale, kuna aluseks olev skaala on originaalis ingliskeelne, ning „Tiibeti surnuteraamatu” puhul kasutan tähelepanuväärivat⁵ ingliskeelset tõlget. Tulemused ja illustreerivad näited esitan endapoolse tõlkega eesti keelde – seejuures tehes järgneva selgitava märkuse: „Tiibeti surnuteraamatus” esinevaid inimeste ja olendite nimesid esitan antud raamatus esineval kujul, kuna nende võimalike eestikeelsete tõlgete või transkriptsioonide osas olen kokku puutunud erinevate versioonidega ja antud töö raames ei ole otstarbekas laskuda vastavas diskursuses sügavatesse uuringutesse.

0.5. Praegune uurimiseis

Praegust uurimiseisu esitledes tutvustan esmalt surmalähedase kogemuse uuringutes toimuvat. Pärast Raimond A. Moody teose „Life After Life” (eesti k-s ilmunud 1993. a pealkirja all „Elu pärast elu”) ilmumist 1975. aastal tekkinud tohutu huvi valdkonna vastu tõi kaasa ka suurel hulgal eritasemelisi uurimispüüdlusi. Enim kajastamist on leidnud haiglavoodis kontrollitud kliinilise surma läbielamise juhtumid. Just Moodyst alanud ja Virginia Ülikoolis jätkunud koolkonnast leiab mitmeid uurimusi, mille teostamisel on püüdnud teaduslikele põhimõtetele kindlaks jääda. Sama ülikooli juures on tegev ka Bruce Greyson, kelle koostatud skaalat käesolevas uurimuses rakendan. Greysonit teatakse ka kui üht selle ala tugevaimat tegijat.

Tänaseks on SLK-sid uuritud väga mitmekülgselt. Näited varieeruvad ühest äärmusest teise: kogemuste kirjelduste ilusamaks muutumisest ajas, Bruce Greyson⁶; SLK enesetapu puhul, Kevin Williams⁷; SLK mäletamine võrreldes

---

⁵ Tiibeti surnuteraamatu siinses töös kasutatavast tõlkest lähemalt punktis 1.2.

⁶ GREYSON, Bruce. Consistency of near-death experience accounts over two decades: Are reports embellished over time? – *Resuscitation*. (2007) 73, 407-411, 2007. Pp. 407-411.

⁷ WILLIAMS, Kevin. The Three Classifications of Suicide Near-Death Experiences. Near-death.com. <http://www.near-death.com/experiences/suicide01.html> 06.05.2015

ettekujutuse mäletamine, Marie Thonnardi uurimisgrupp⁸ jne. Uuritud on samasuguse kogemuse tekkimist sõjaväelastel surmahirmu hetkel, ilma ühegi eluohtliku vigastuseta; ka lähedase poolt jagatud surmalähedast kogemust; või ka samasuguse kogemuse tahtlikku esilekutsumist hõimurahvaste juures. Samuti on uuritud SLK järeilmõjusid.

Üheks suunaks uuringutes on püüd erinevatel viisidel eristada SLK kogemist juhuslikest illusioonidest, ravimite mõju tagajärgedest, elu kogemustest lähtuvatest ettekujutustest – viimase küsimusega seotult on muuhulgas huvipakkuvaks uuringud lastega.⁹

Piiratud valimiga juhtumite analüüsimise kõrval on nüüdseks loodud ka mitu avatud andmebaasi internetis, kuhu inimesed võivad saata enda kogetud surmalähedase kogemuse kirjelduse. Peamiste selliste andmebaaside haldajateks on International Association for Near-Death Studies¹⁰ (IANDS) ja Near Death Experience Research Foundation¹¹ (NDERF). Olgu mainitud, et esimesena nimetatu on seotud Bruce Greysoni ja tema uurimisgrupiga. Ilmub SLK uurimisi kajastavat teadusperioodikat, muuhulgas: *Journal of Near-Death Studies*; *Omega – Journal of Death and Dying*.

Surmanarratiivide ja surmalähedaste kogemuste ühisest käsitlusest tahaksin mainida Carol Zaleski't, kes koostas võrdleva käsitluse kaasaegse SLK narratiivi ja keskaegse kristluse mõjualadel surmast naasmise lugude vahel oma 1987. aastal Harvardi ülikoolis esitatud doktoritöös „Otherworld Journeys. Accounts of near-death experience in medieval and modern times”.¹² Ta nimetab seal üle 80-st nimest koosneva nimekirja võimalikest keskaegsetest surmalähedase kogemuse kogejatest.

---

⁸ THONNARD, Marie; CHARLAND-VERVILLE, Vanessa; BREDART, Serge; DEHON, Hedwige, LEDOUX, Didier; LAUREYS, Steven, VANHAUDENHUYSE, Audrey. Characteristics of Near-Death Experiences Memories as Compared to Real and Imagined Events Memories. – *PLOS ONE*. March 2013. Volume 8. Issue 3. e57620. 2013. Pp. 1-5.

⁹ ATWATER, Phyllis, Marie, H. Children's Near-Death States: New Research, A New Model. – *Academy of Spirituality and Paranormal Studies*. Jul2007 Proceedings Supplement, Vol. 30. 2007. Pp. 51-60.

¹⁰ Tõlge: Rahvusvaheline Surmalähedaste Kogemuste Uurimise Ühendus. Aadressil: www.iands.org

¹¹ Tõlge: Surmalähedaste Kogemuste Uurimise Sihtasutus. Aadressil www.nderf.org

¹² Tõlge: „Teispoolse rännakud. Surmalähedaste kogemuste juhtumid kesk- ja kaasajal”

Samuti Ornella Corazza, kes oma teoses „Near-Death Experiences. Exploring The Mind-Body Connection”¹³ vaatab Jaapani usundilisi perspektiive, püüdes näitlikustada, et SLK uurijate puhul ei peaks üldse olema vaidlust, kas inimese vaim saab kehast eraldi eksisteerida (üks tavalisemaid SLK elemente on kehast väljumise motiiv) või mitte.

„Tiibeti surnuteraamatu” puhul on viimaseks suureks sammuks aastal 2005 valminud põhjalik tõlge, mille kallal töötati kokku 17 aastat. Sellest räägin täpsemalt peatükis 2.2.

0.6. Uurimuse käigus esile tulnud raskusi

Surma uurimisega käib lääne kultuuriruumis juba eeldusena kaasas teatud komplitseeritus. Surma kohta seisukohtade võtmine on teatavas mõttes tabuline. Seda on korduvalt maininud 20. sajandi tuntud surmauurija ja tanatoloog Elizabeth Kübler-Ross. Sellega seoses võib põhilise raskusena tõdeda teemat ümbritsevat emotsionaalsust. Seda nii autorite ja kommentaatorite evitatavana kui ka teaduskirjanduses vahel esineva liiga ennatlike järelduste tegemise näol.

Teisalt võib raskeks pidada uurimisülesande püstitamiseni jõudmist. Suhteliselt ebakonventsionaalse süsteemi loomise ja sellega tegelemise puhul peab väga hoolikalt läbi mõtlema, kuidas korraldada uurimus nii, et see tundeelamuslikkuse asemel reaalselt teaduslikku ülesannet kanda suudaks.

---

¹³ CORAZZA, Ornella. *Near-Death Experiences. Exploring The Mind-Body Connection*. Oxon: Routledge, 2008.

Tõlge: „Surmalähedased Kogemused. Uurides Keha-Vaimu Seost”

1. Taust

“Karmaõpetus pakkus budismi ja hinduismi jaoks sama otstarvet, mis põrgu kristlusele ja islamile ning „südame kaalumine” vanadele egiptlastele – kosmilise õigluse rakendamist. Kõigis neis narratiivides struktuur kordub: väärt igavese elu saab – selle välja teenides,”¹⁴ ütleb Stephen Cave oma raamatus „Immortality” („Surematust”), mis arutleb inimkonna iganematust ihalemisest surematuse järgi. Kuigi erinevate surmast kõnelevate narratiivide motiveerituseks võib tõesti pidada just püüdlust vaid inimest ja inimese erandlikkust kuidagigi säilitada, tuleb siiski siit elust lahkumist tõdeda paljutähenduslikuks ning igatahes olulist mõju avaldavaks. Kahtlemata on surmale vastu astumist peetud tähtsaks. Erinevates kultuurides ja religioonides on sellega seonduvalt püütud jagada õpetusi, rahustada, motiveerida ja moraliseerida elavaid või ka pakkuda toetust juba siit ilmast lahkunuile. On teada mitmeid kirjasõnas säilinud surmaga seonduvat käsitlevaid tekste.

1.1. Surmaraamatud

Stanislav Grof on kasutanud terminit „surmaraamatud”, tuues sellega ühise nimetuse alla erinevad ajaloost pärinevad tekstid, mis mingil viisil surmaga seonduvat inimestele avavad. Kordusväljaandena ilmunud raamatus „Books of the Dead. Manuals for Living and Dying” nendib Stanislav Grof, et alguses, kui surmaraamatud lääne õpetlasteni jõudsid, võeti neid kui väljamõeldisi surmajärgsuse kohta, kui soovmõtlemises loodut nende poolt, kes olid olnud võimetud aktsepteerima surma karmi reaalsust. Neid arvestati muinasjuttude hulka kuuluvateks. Alles sügavam uurimine paljastas, et neid tekste oli kasutatud kui juhtnööre pühade ja spirituaalsete praktikate kontekstis, kirjeldades väga

---

¹⁴ CAVE, Stephen. *Immortality*. The Quest to Live Forever and How it Drives Civilization. New York: Crown Publishers, 2012. P. 177.

tõenäoliselt praktiseerijate ja pühendatute reaalseid kogemusi.¹⁵ Tuntuimad surmaraamatud on näiteks Egiptuse surnuteraamat, teatud pigem matusetekstina; Euroopa keskajast pärinev *ars moriendi* „Suremise kunst”, kristlikust kontekstist pärinev õpetus lahkunule või lahkunu saatjale; ka maia indiaanlastel oli oma surmaraamat; ning mõistagi „Tiibeti surnuteraamat”, tänapäeval üks kajastatumaid. Olgu rõhutatud, et termin „surnuteraamatud” on tinglik. Iga tekst eraldi kannab omamoodi tähendust ning pealkirja ja teemaga rohkem kursis olevatele uurijatele pole tavaliselt selline üldistav nimetamine väga meeltemööda.¹⁶ Nende narratiivide ühiseks jooneks on see, et neis justkui kergitatakse loori surmajärgse kohta: on teatud võimalus õige tegutsemise abil juhtida pärast elu aset leidvaid kulgemisi. See aga tähendab, et apelleeritakse mingisugusele teadmisele teispoosusest. Käesoleva uurimise jaoks valisingi „Tiibeti surnuteraamatu” selleks tekstiks, mida uudse nurga alt – SLK narratiivil põhineva skaala kaudu – analüüsida.

1.2. „Tiibeti surnuteraamatu” tutvustus

„Bardo Thödol” on originaalis kirjutatud tiibeti keeles ja see oli mõeldud juhendiks neile, kes on surnud ning teel oma eelnevast elust uue sihtpunkti poole¹⁷, on kirjutatud Walter Evans-Wentz’i poolt 1927. aastal välja antud esimese „Tiibeti surnuteraamatu” ingliskeelse tõlke e-raamatu eessõnas. Selle raamatu täpsem pealkiri on eesti keelde tõlgitud kui „Suur vabanemine kuulmise abil vaheolus”.¹⁸ Tiibetikeelsena teatakse seda kui „Bardo Thödolit”, kus *Bardo* tähendab ühte olemise tasanditest, kaasaarvatud surmajärgses maailmas olevad ning *Thödol* vabanemist kuulmise läbi. Selle raamatu esimeseks koostajaks või arendajaks peetakse Padmasambhavat, kes ühena kolmest suurest India meistrist

---

¹⁵ GROF, Stanislav. *Books of the Dead. Manuals for Living and Dying*. London: Thames & Hudson, 2013. [1973]

¹⁶ Siin olen kompaktsuse nimel taotluslikult kasutanud kõige lühemaid vastavatele raamatutele viitavaid nimetusi.

¹⁷ EVANS-WENTZ, editor. *The Tibetan Book of the Dead*. 1927, p. 1. E-book by Sumnum. <http://www.holybooks.com/wp-content/uploads/The-Tibetan-Book-of-the-Dead.pdf> 15.04.2015

¹⁸ Inglise keeles „The Great Liberation upon hearing in the Intermediate State”. Eesti keeles on nimetatud pealkirja all ilmunud tõlge Erik Arro poolt 1993. Aastal.

oli tulnud Tiibetisse 8. sajandil koos esimese budismi õpetuste lainega.¹⁹ Seesugused õpetused olid olemas olnud varemgi – neid oli antud edasi suulise pärimusena. Padmasambhava aga tundis, et tulevikus võib probleeme tekkida. Ta kartis, et pikas perspektiivis võivad oluliste õpetuste suulisel edasiandmisel neile osaks saada moonutused ja väär kohaldamine ning nii kaotaksid need oma tõhususe. Et seda ei juhtuks, oli vaja tarkused kirjasõnasse panna. Kuna meister ise oli kirjaoskamatu, kasutas ta kirjapanekul oma abikaasa Yeshe Tsogyal'i ja teiste tähtsaimate jüngrite abi. Nagu oli Tiibetis muudelgi puhkudel kombeks olnud, peitis ta suure hulga tähtsaid õpetusi üle Tiibeti platoo salajastesse kohtadesse, andes vaid kodeeritud vihjeid nende võimalikuks tulevaseks leidmiseks hilisemate põlvete poolt. Suutlikkus neid avastada pidi olema võimalik ainult kõige arenenumatele.²⁰ Nii jäi BT sajanditeks peidetuks. Selle avastas viis ja pool sajandit hiljem Karma-Lingpa, keda peetakse ka ühe toonase Padmasambhava enda jüngriga taaskehastuseks.²¹

Stanislav Grof kirjutab, et on selge, et „Bardo Thödol” põhineb palju vanemal suulisel pärimusel, kuid just see legendaarne vaimne õpetaja suutis ühendada budistlikud põhimõtted iidse Tiibeti pärismaise traditsiooniga ehk böniga. Tiibeti budistliku traditsiooni järgi oli Padmasambhava tänu oma erakordsetele vaimsetele võimetele suutnud kohalikud raevukad böni jumalused taltsutada ning teha nendest budismi kaitsjad.²²

Ülalmainitud Evan-Wentzi tõlge on hiljem läänes üksjagu tuntust kogunud just nimetuse „Tiibeti surnuteraamat” all ning avaldanud muljet antropoloogidest ja religiooniteadlastest kuni popkultuuri tippudeni välja.²³

---

¹⁹ DORJE, Gyurme. A Brief Literary History of the *Tibetan Book of the Dead*. – *The Tibetan book of the Dead*. Edited by Graham Coleman with Thupten Jinpa. London: Penguin Books, 2006, p. xxxix.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² GROF, Stanislav. *Vaimne teekond*. Teadvus ja surma müsteerium. Tõlkija Mari-Anne Philips. Toimetaja Leelo Laurits. Eesti Transpersonaalne Assotsiatsioon, 2010, lk 120.

²³ John Lennon kirjutas loo „Tomorrow Never Knows”, mis avaldati The Beatles'i studioalbumil „Revolver” aastal 1966. Lugu räägib ning oli otseselt inspireeritud „Tiibeti surnuteraamatu” narratiivist.

Suureks sammuks edasi oli uue, põhjaliku tõlke avaldamine aastal 2005. See oli ka üks põhjuseid, miks pidasin teksti seda tõlkeversiooni uurimustöös käsitlemiseks pädevaks. Tõlge avaldati esmakordselt kirjastuse Penguin Books poolt pealkirja all „The Tibetan Book of the Dead”, selgitusega tiitellehel, et see on ingliskeelne pealkiri ning et tiibetikeelne pealkiri oleks „The Great Liberation by Hearing in the Intermediate States”.

Tegemist on oma ala spetsialistide põhjaliku töö tulemusena, mis saavutati teemat valdavate isikute poolt kõige paremateks ja originaalilähedasemateks peetud allikalisi andmeid kasutades. Antud tõlke ees esitatud tänuavaldustes on lühidalt välja toodud allikmaterjalile ligipääsetavuse kohta järgmist: tõlkija Dr Gyurme Dorje palumise peale võimaldas New Yorgis asuv Tiibeti Budismi Ressursikeskus (Tibetan Buddhist Resource Center) lahkunud suure joogi ja õpetlase Dudjom Rinpoche'i raamatukokku kuulunud kolmeköitelise käsikirja kasutuselevõtmise, millele tekst suures osas tugineb. Teisena kasutati HH Dilgo Khyentse Rinpoche'i käest saadud teksti ümbertrüki Delhist. Ühtlasi pärinesid Dorje enda erakollektsioonist kasutatud Varanasi ümbertrükk ning versioonid Hiina ja Bhutani allikatest. Lisaks kasutati Briti raamatukogu ja Pariisi Rahvusliku Teadusuuringute Keskuse (Centre national de la recherche scientifique) materjale.²⁴

Keele ja sisu tundmises võib pidada Dr Gyurme Dorje't ja tema meeskonda maailmas sellel alal parimaiks. Tasub mainida ka katkeid projekti algataja Graham Coleman'i tänuavaldustes tõlkijate meeskonna kohta: et teksti võimalikult sisutruult edasi anda, pöörduti tõlkeprojekti käigus parimate võimalike nõuandjate poole. Nende hulgas on njingma traditsiooni suurimad meistrid: näiteks dalai-laama palve peale oli alguses, kuni surmani 1991. aastal, abiks njingma koolkonna meister Dilgo Khyentse. Siis leitigi Dr Gyurme Dorje kui ideaalne tõlkija, sest muuhulgas oli ta äsja tõlkinud kommentaarid „Guhyagarbha Tantra” kohta, mis on Tiibeti surnuteraamatu juurtekst. Ning

---

²⁴ COLEMAN, Graham. Acknowledgements. – *The Tibetan Book of the Dead*. London: Penguin Books, 2006.

kindlasti tasub nimetamist dalai-laama isiklik vanemtõlk Geshe Thupten Jinpa, kes oli kogu tõlkeprotsessi jooksul kaastööd teinud.²⁵

Teksti olemust iseloomustab tabavalt Stanislav Grof: „Paljudes religioonides ja kultuurides on olemas keerukad mütoloogiad, kus kirjeldatakse värvikalt igasuguseid jumalusi ja deemoneid ning samuti keerukaid arhetüüpseid sfääre ja maastikke, kuid Tiibeti budism on oma rikkaliku ja üksikasjaliku ikonograafiaga kindlalt esikohal.”²⁶ Eriti viimati mainitus näitlikustub küllaltki hästi ka põhjus, miks otsustasin algselt oma uuringus just selle teksti kasuks.

Tekst „Suur vabanemine kuulumise abil vaheolus” on jaotatud kolme põhilisse osasse: Esimene osa käsitleb surma hetke *bardo*’t; teine reaalsuse kogemise *bardo*’t ning kolmas taassünni *bardo*’t. Käesolev uurimistöö puudutab neist esimest kahte, seda valikut põhjendan punktis 2.3.1.

1.3. Surmalähedase kogemuse tutvustus

Laiema tähelepanu osaliseks sai surmalähedase kogemuse fenomen esmakordselt Dr Raymond A. Moody 1975. aastal avaldatud teose „Life After Life” ilmumist. Moody võttiski kasutusele termini *near-death experience* (NDE).²⁷ Eesti keelde tõlgitakse termin kui ‘surmalähedane kogemus’. Töös kasutan tekstisiselt selle tähistamiseks lühendit SLK ning surmalähedast kogemust kogenu tähistamiseks SLKk. Tasub mainimist, et enne selle termini kasutusele võtmist olid arstid seda fenomeni nimetanud erinevate nimedega, muuhulgas ka ‘Laatsaruse sündroomiks’.²⁸

Teiseks tuntud surmauurijaks laiema huvi taastärkamise ajal oli Elisabeth Kübler-Ross, kes avaldas juba 1969. aastal teose „On Death and Dying”²⁹. Stanislav Grof märgib, et kui Kübler-Ross keskendus rohkem kliinilisele tööle surijatega, siis Moody rahvusvaheliselt menukas teos uuris surmalähedaste

---

²⁵ COLEMAN, 2006.

²⁶ GROF, 2010, lk. 119.

²⁷ GRAVES, Lee. Altered States. Scientists analyze the near-death experience. – *The University of Virginia Magazine*, Summer 2007, p. 6.

²⁸ MORSE, Melvin. Preface. – *Life After Life*. The Investigation of a Phenomenon – Survival of Bodily Death. New York: HarperCollins Publishers, 2000, p. X.

²⁹ KÜBLER-ROSS, Elisabeth. *On Death and Dying*. New York: The Mcmillan Company, 1969.

kogemuste fenomenoloogiat.³⁰ Moody'l oli hea võimalus anda antud valdkonnas oma oluline panus, kuna tal oli nii arsti kui ka psühholoogi taust ning ta viis ellujääjatega intervjuusid läbi isiklikult.³¹

Tänapäevasele teedrajavaks SLK-uuringuks peetakse aga juba 19. sajandil Zürichis elanud Albert Heimi samasuguste kogemuste kohta tunnistuste kogumist. Tema puhul ei olnud tegemist arsti, psühholoogi ega psühhiaatriga, vaid hoopis geoloogiaprofessoriga. Heim oli tunnustatud Alpide uurija. Kuna ta oli ise läbi elanud mitu õnnetust, hakkasid talle huvi pakkuma suuremise subjektiivsed kogemused. Ta kogus mitme aastakümne vältel eluohtliku situatsiooni üleelanute tunnistusi. Alul paelusid teda mägironijad, aga ka ehituselt alla kukkunud töötajad, raudteetöölised, uppumissurmast pääsenud kalur jt. Esimest korda esitles Heim oma tulemusi Šveitsi Alpiklubile 1892. aasta 26. veebruaril, misjärel need hiljem avaldati klubi aastaraamatus artiklis „Notizen über den Tod durch Absturz” („Märkusi kukkumissurmade kohta”).³² Veel tänapäevaste SLK-uuringuteni jõudmisel inspiratsiooniks olnud uurimustest on paslik välja tuua F. W. H. Myers'i töö, kes lisas mitmeid juhtumeid surivoodi visioonidest oma massiivsesse kaheköitelisse raamatusse „Human Personality and Its Survival of Bodily Death”³³, ilmunud aastal 1903³⁴, ning James H. Hyslop'i „Visions of Dying”³⁵ väljaande Journal of the American Society for Psychical Research kõige esimeses numbris aastal 1907. Aastal 1918 tegi ta seda uuesti, pannes samas ette, et surivoodi nägemusi peakski loendama ja koguma, et uurijad saaksid teaduslikult tõendusmaterjali uurida.³⁶

Tänapäevaks hüppeliselt kasvanud SLK-uuringud on tingitud ka lihtsast tõigast, et arenenud on elustamistehnoloogia. Seda toob olulisena esile ka Melvin Morse „Life After Life” uue, 2000. aasta väljaande eessõnas: „seitsmekümnendate alguseks oli meditsiinitehnika arenenud sellise tasemeni, et inimese edukas

---

³⁰ GROF 2010, lk 234.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, lk 212-213.

³³ „Inimese isik ja selle kehalise surma üleelamine”

³⁴ ZALESKI, Carol. *Otherworld Journeys*. Accounts of near-death experience in medieval and modern times. New York: Oxford University Press, 1987, p. 98.

³⁵ „Nägemused suremisel”

³⁶ ZALESKI, 1987, p. 98.

taaselustamine oli saanud tavaliseks.”³⁷ Erinevatest allikatest võib lugeda üha rohkemate inimeste erinevaid, kuid siiski küllaltki sarnaseid elemente sisaldavaid läbielamisi, mis neile surma suus osaks on saanud. Sagedane on, et surev inimene avastab end ühel hetkel asuvat oma kehast väljaspool – seda nimetatakse kehaväliseks kogemuseks. Teadvus oleks justkui eraldunud füüsilisest kehast. Ühtlasi tõdevad paljud SLKk-d tolles faasis teravnenud tajusid. Kõik näib olevat väga selge ja arusaadav. Enamasti kaasnevad sellega positiivsed tunded. Mida sügavam on SLK-kogemus, seda müstilisemad ning inimesele mõju avaldavamad sündmused aset leiavad. Tunneli läbimine, kohtumine müstiliste olendite või surnud sugulastega. Kohtumine särava valgusega. Esineb tundmust, et aeg ja ruum teisenevad. Silme eest jookseb läbi kogu läbielatud elu ülevaade. Satutakse ebamaistesse paikadesse ja võidakse teada saada midagi erilist. Kauem selles kogemuses viibijad räägivad lõpuks teatud piiri või barjäärini jõudmisest, mille läbimine tundub olevat murdepunktiks, misjärel enam tagasi tulla ei saaks. Ning lõpuks naasmine tagasi oma kehasse – vahel vabatahtlikult, vahel tahtmatult. Ühtlasi on ühiseks jooneks SLKk-de puhul selle kogemuse oluliselt elumuutev mõju.³⁸

Sügavate ja positiivsete kogemuste kõrval esineb ka negatiivseid SLK-sid. Andmed selle kohta, kui palju neid esineb, erinevad, kuid tegemist on valdava vähemusega. Bruce Greyson ja Nancy Evans Bush on oma artiklis „Distressing Near-Death Experiences” seda teemat käsitledes toonud välja erinevate uurijate poolt tuvastatud andmeid: Sabom (1982) oli märkinud, et 18% intervjueeritavatest subjektidest olid tundnud ainult ajutisi hämmastuse või ehmatuse tundeid; Ring (1984) oli eeldanud, et 1% kõigist juhtumitest võivad olla ebameeldivad; Zaleski (1987) uurides keskaegset kristlikku kirjandust, oli vastupidiselt tänapäevaste SLK lugudele dokumenteerinud väga palju juhtumeid, mis rääkisid põrgulikest kogemustest.³⁹ Ameerika Ühendriikides läbi viidud küsitluses (1980–1981) leiti,

---

³⁷ MORSE, 2000, p. xii.

³⁸ See nimekiri on koostatud autori poolt eriala kirjandusest kogutud tähelepanekute alusel.

³⁹ GREYSON, Bruce; BUSH, Nancy Evans. Distressing Near-Death Experiences. – *Psychiatry*, Vol. 55, February 1992, p. 96.

et 1% küsitlenuist oli kogenuu põrgulikkustu või piina.⁴⁰ Erinevatelt uurijatelt võib tänapäevani leida erinevaid arvamusii negatiivsete SLK-de esinemise sagedusest.

Veidi aitab mõista seda andmete varieeruvust Greysoni ja Bushi artiklis toouu kolm eraldiseisvat tüüpi negatiivse SLK olemusest: (1) kogu fenomenoloogia on samasugune nagu tavaliselt, kuid seda tõlgendatakse kui ebameeldivat; (2) tuntakse olematust, mitteeksisteerimist; (3) kogetakse otseselt põrgulikku ruumi või olendeid.⁴¹ Siinse uurimise lahendamise jaoks ei mängi halbade kogemuste esinemine eristavat rolli. Otsitavad eelnevalt määratletud omadused põhinevad enim esinevate SLK-de asjaolusid arvessevõtval skaalal.

Surmalähedane kogemus on sobilik ilustamata kokku võtta antud teemat uuriva onkoloog Jeffrey Long'i poolse definiitsiooniga: „SLK on sündmus, mis leiab aset, kui inimene on suuremas või kliiniliselt surnud”.⁴²

---

⁴⁰ GREYSON; BUSH, 1992, p. 97.

⁴¹ *Ibid.* P. 95.

⁴² LONG, Jeffrey; PERRY, Paul. *Surmajärgse elu tõendid*. Surmalähedaste kogemuste teadusuuringud. Tõlkija Kaire Puumets-Sõber. Nebadon kirjastus, 2011, lk 11.

2. „Tiibeti surnuteraamatu” analüüs

Käesolevas peatükis selgitan kõigepealt analüüsimise jaoks olulist tausta. Toon näitlikustamiseks keskmise surmalähedase kogemuse sisu ning tutvustan selle uurimiseks loodud skaalat. Analüüsi eel esitan selgitused punktides, mida pean oluliseks avada antud uurimuse lähtekohta arvestades. Analüüsi tuvastused püüan esitada võimalikult kompaktselt ning seejärel tutvustan tehtud järeldusi.

2.1. Keskmise surmalähedane kogemus

Eespool esitatud SLK tutvustusele lisaks toon enne „Tiibeti surnuteraamatu” narratiiviga tegelemist ära ühe nn keskmise surmalähedase kogemuse narratiivi, et oleks näha baas, mille põhjal võrdlemine toimub ning mille põhjal järgmises punktis esitletav Greysoni skaala põhineb. SLK uurijad on tähendanud, et kõiki neid paljusid kogutud erinevaid surmalähedaste kogemuste kirjeldusi ühendab teatav samalaadsus. Näiteks tõdeb Moody: „Olenemata surma lähedusse sattumiste vägagi erinevatest olukordadest ning neid kogunud inimeste erinevusest, tuleb ikkagi tõdeda tõsiasja, et nende kogemuste juhtumid ise on rabavalt sarnased”⁴³.

Kuigi kogemused täpse personaalse sisu poolest üksteisest siiski erinevad, esinevad neis ikka ühed ja samad elemendid. Võib lugeda kirjeldusi „valgusolendi” ilmumisest, kuid olles lugenud palju erinevaid juhtumeid tuleb tõdeda, et erinevad SLK-d on tolles olendis näinud Jeesust, Jumalat, Allah’it, inglit või ka kedagi muud. Toon siinkohal välja keskmise SLK elemendid, et oleks selgem ülevaade, millisest kogemusest räägitakse. Reaalselt polevat teada juhtumit, kus kõik nimetamisele tulevad elemendid niiviisi koos esinevad: tegemist on vaid näidisjuhtumiga. Esitan selle, nagu kirjeldas „ideaalset” või

---

⁴³ MOODY, Raymond, A. Jr., M.D. *Life After Life*. The Investigation of a Phenomenon – Survival of Bodily Death. New York: HarperCollins Publishers, 2000, p. 10.

„täiuslikku” juhtumit Moody, öeldes, et siin on esindatud kõik tavapärased SLK elemendid.⁴⁴

Inimene on suremas, jõuab maksimaalse füüsilise kurnatuseni. Kuuleb ennast kuulutatavat surnuks. Hakkab kuulma ebamugavust tekitavat heli. Samal ajal tunneb end väga kähku liikumas läbi tumeda tunneli. Peale seda avastab end oma kehast väljas olevat, kuid siiski samas ruumis või ümbruskonnas oma kehaga. Vaatab oma keha kui pealtvaataja – distantisilt. Näeb sellest ebatavalisest vaatepunktist pealt, kuidas teda püütakse elustada. Mõne aja pärast hakkab paremini harjuma oma uue ebatavalise olukorraga. Hoomab, et tal siiski on veel keha – aga see on midagi väga teistsugust inimese füüsilisest kehast. Siis hakkavad juhtuma juba järgmise tasandi sündmused. Talle tullakse vastu teda aitama. Ta näeb oma surnud sugulasi ja muid vaime. Näeb ka teatud võimsat helendavat armastavat vaimu, millelaadset pole varem kunagi kohanud. Mitteverbaalselt palub olend tal pöörata tähelepanu oma möödunud elule ja anda sellele oma hinnang. Ta näeb hetkega panoraamvaadet kogu oma elust. Teatud hetkel leiab end lähenevat mingisuguse barjääri või piirini, mis tema arvates tähistab piiri maise elu ja järgmise olemise vahel. Tuleb välja, et ta peab tulema tagasi. Pole veel aeg tema suremiseks. Sel hetkel ta väga ei taha tulla – sest ta on hämmingus neist võimsatest tunnetest – rõõmust, armastusest, rahust. Kuid olenemata tema suhtumisest, taasühineb ta kuidagiviisi oma kehaga ja elab edasi. Hiljem püüab ta oma kogetust teistele rääkida, aga see valmistab raskusi. Esiteks ei ole lihtne leida inimkeeles sõnu kogetu kirjeldamiseks ning teiseks tänu teiste inimeste pilkamistele ei taha ta sellest rääkida. Kuid sellegipoolest avaldab see kogemus talle tohutut mõju – eriti just sellele, kuidas ta suhtub elu ja surma omavahelisse suhestatusse.⁴⁵

Kordan, et antud kirjelduse puhul ei ole tegemist ühegi konkreetse inimese isikliku kogemusega. Tegemist on üldiseloostava SLK mudeliga.

---

⁴⁴ MOODY, 2000, p. 10.

⁴⁵ *Ibid.*, pp. 11-12.

2.2. Greysoni skaala

Juba Moody tõi oma raamatus „Elu pärast elu” välja, et olenemata paljudest erinevatest surmalähedastest kogemustest, leidub nii suures ulatuses sarnasusi, et on lihtne välja valida umbes 15 erinevat elementi, mis üha korduvad.⁴⁶ Kuid aja jooksul on uurijad kategoriseerinud SLK-des esinevaid elemente mõnevõrra erinevalt. Erinevate loodud SLK tuvastamise või mõõtmise süsteemides nägi just Greyson puudusi. Ta soovis koostada ühe kindlatel alustel seisva süsteemi, mille abil saaksid erinevad teadlaste rühmad maailmas kinnitada, et nad uurivad sama asja. Virginia ülikooli ajakirjas kirjutatakse, et Greyson on skeptik, ta usub ainult faktidel põhinevatesse järeldustesse.⁴⁷ Samas on lisatud Greysoni enda sõnad: „Minu mängumaaks on teadus. Ma saan aru, et on filosoofilisi ja teoloogilisi võimalusi lähenemiseks SLK-le, aga minu huvi on selle teaduslikus mõistmises.”⁴⁸ Lisaks sellele, et kogu maailma teadlased oskaksid ühistele alustele toetuda, oli Greysoni sooviks eristada surmalähedane kogemus võimalikest muudest kogemustest. Artiklis „Defining near-death experiences” kirjutab ta, et juba varaste SLK-uuringute pioneer Ring väljendas muret ravimite mõjul kogetu segiajamise pärast SLK-s kogetuga. Iga ravimitega seotud juhtumit ei tohiks SLK-na kirja panna ning tuleks hoolikamalt välja töötada kriteeriumid, mis teeniksid antud olukorda paremini.⁴⁹

Seda Greyson ka tegi. 1983. aastal tutvustas ta enda koostatud skaalat metoodiliselt hästi põhjendatud artiklis „The Near-Death Experience Scale. Construction, Reliability, and Validity.” Selles artiklis esitleb ta 16-punktilist tabelit, mille igas punktis olevale küsimusele saab anda kaalutud vastuse 0, 1 või 2. Need 16 küsimust kujutavadki SLK-des esinevaid elemente. Greysoni skaalat, peetakse seniajani kõige paremini toimivaks skaalaks. Erinevate korrelatsioonide uurimisega jõudis Greyson isegi nii kaugele, et ta oli sunnitud skaalalt välja jätma mõned üsna tavapäraseid SLK-des esinevad elemendid, nagu näiteks aja peatumise

---

⁴⁶ MOODY, 2000, p. 10.

⁴⁷ GRAVES, 2007, p. 8.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ GREYSON, Bruce. Defining near-death experiences. – *Mortality*, Vol. 4, No. 1, 1999, p. 7.

tunde ning palju räägitud tunneliefekti esinemise.⁵⁰ Valisin antud skaala käesolevas töös kasutamiseks, kuna tegemist on hästi põhjendatud ning kõige autoriteetsema skaalaga selles valdkonnas.

2.3. „Tiibeti surnuteraamatu” teksti analüüs

Esitlemaks „Tiibeti surnuteraamatus” esinevaid surmalähedasele kogemusele omaseid komponente, tahan esmalt kirjeldada töö põhimõtet koos mõningate selgitust vajavate probleemidega. Nagu eelnevalt selgitasin, olen võtnud surmalähedase kogemuse elementideks kvalifitseerumise kriteeriumi aluseks Greysoni 16-punktilise skaala.⁵¹ Uurin teksti lineaarselt – alustades algusest märgin järjest üles kõik skaala alusel kvalifitseeruvad komponendid. Kuigi tehniliselt piisab skaalal ühe punkti kinnitamiseks vastava elemendi ühekordsest esinemisest, täheldan üles ka kordumised.

2.3.1. Ajalisuse küsimus

Tinglikult võib „Tiibeti surnuteraamatu” narratiivi järjestatuse põhjal seda näha ka kui kronoloogilist sündmuste jada, kuid sellisest liigendatusest ma SLK-ga võrdlemisel hoiduksin. Ka Greysoni skaalal pole kronoloogiline faktor otsustav. On keeruline anda adekvaatset ajajoont surmalähedases kogemuses aset leidvatele sündmustele. Aja faktori küsimus on tegelikult antud diskursuses ka üheks dispuuti tekitavaks probleemkohaks.

Ühest küljest: kui SLK-d kogenud patsientidel on südame seiskumise järel tuvastatud ka ajutegevuse peatumine, mis peaks näitama, et kehaline tugi teadvuse ülalhoidmiseks puudub, kuid teadlik kogemine jätkub, võiks see rääkida keha ja vaimu eraldi eksisteerimisest. Sellist dualismile kalduvat vaadet kommenteerib Ornella Corazza⁵² vigaseks, sest tegemist olevat juba olemasolevate dualistlike teooriate varjatud esinemisega meie kultuuris, mida nüüd näivad ka SLK-

---

⁵⁰ GREYSON, Bruce, M.D. The Near-Death Experience Scale. Construction, Reliability, and Validity. – *The Journal of Nervous and Mental Disease*. Vol. 171, No. 6. 1983, p. 374.

⁵¹ Vt eelmine punkt (2.2) ja Lisa 1.

⁵² Ornella Corazza väitleb antud teoses vastu nii dualistlikule kui ka keha ja vaimu ühtsuse kujutlusele, püüdes jagada kolmandat võimalust, mis põhineb ida, eriti Jaapani mõtteviisil vaimu-keha suhestusest.

uuringud kinnitavat.⁵³ Samuti väidab Susan Blackmore lastega tehtud uuringute põhjal, et dualistlik mõtlemine on miski, millega me siia maailma sünnime ning hiljem peaks olema meie ülesanne sellest vales mõtlemisest välja kasvada.⁵⁴ Nüüd – SLK-de põhjal võiks arvata, et mingisugune teadvus toimib ka ilma vajaduseta kehalise (ehk aju) järele. On esinenud mitmeid juhtumeid, kus kliinilises surmas olev patsient on kirjeldanud, kuidas ta elustamise hetkel enda keha ülevalt poolt vaatab. Raymond Moody tõdeb, et mitmed doktorid on talle rääkinud, kuidas ilma igasuguse meditsiinilise taustata patsiendid on osanud enda elustamise katseid väga detailselt ja õigesti kirjeldada.⁵⁵ See tähendaks, et nad olid enda elustamise hetkel, just kliinilise surma perioodil, teadvusel ning võimelised meeltega kogema. Tuntuim põhjalikult monitooritud näide on Pam Reynoldsi juhtum⁵⁶, kelle puhul oli kinnitatud nii südame kui aju tegevuse peatumine ning ka tema silmad olid kleeplindiga suletud, kuid hiljem oskas patsient kirjeldada tema kolju avamiseks kasutatud spetsiifilist ning ajukirurgiaga mitte kursis olevale inimesele väga ebatavalist saagi. Blackmore on aga oponeerinud, et täpset aega, mil seesugune kehaväline kogemus (üks SLK elemente) aset leidnuks, ei ole seni siiski võimalik kuidagi tõestada. Oluliseks peab ta, et see pidi tõenäoliselt veel enne ajutegevuse peatumist toimuma, nentides, et selle sündmuse täpne ajaline aset ja periood on ühtviisi keerulised määrata.⁵⁷ Jättes need küsimused siinkohal vastamata, soovisin ma tähelepanu pöörata sellele, et oleks küllalt tänamatu proovida kindla peale väita, missugune kogemus täpselt mis ajal suremise protsessis aset leiab.

„Tiibeti surnuteraamatus” on aga näiteks surija saatjat õpetatud väga valvsalt tähele panema täpset suremise hetke, et just õigel momendil, kui hing kehast lahkub, asjakohaseid meetmeid kohaldada: „Liigne süüvimine (eelneva) retsiteeritava lõpuniviimisesse võib häirida tabamast momenti, mil surija teadvus

---

⁵³ CORAZZA, 2008, p. 1.

⁵⁴ BLACKMORE, Susan. Near-Death Experiences: In or Out of the Body? – First published in *Skeptical Inquirer* 16, no. 1 (Fall 1991): 34–45. With the new Introduction, February 2010, p. 105.

⁵⁵ MOODY, 2000, p. 93.

⁵⁶ Väga põhjalikult on Pam Reynoldsi juhtumit uurinud ning refereerinud G.M. WOERLEE artiklis „Pam Reynolds Near Death Experience” [neardeath.com](http://neardeath.com/pam-reynolds-near-death-experience.php) lehel aastal 2014. <http://neardeath.com/pam-reynolds-near-death-experience.php> 15.04.2015

⁵⁷ BLACKMORE, Susan. *The Day I Died*. The Mind, The Brain, And Near-Death Experiences. Documentary. BBC Bristol, 2002, Mins. 20:50 – 22:10.

tõeliselt kehast lahkub. Hoolsalt olukorda jälgides peab laama täpselt õigel hetkel alustama sissejuhatamist 'surmahetke vaheolusse'⁵⁸, isegi siis, kui eelnevad ettelugemised on veel pooleli. Teatud olukordades rakendatakse isegi suust-suhu hingamist, pikendamaks elu lühikesegi perioodi võrra, et võimaldada anda viimaseid juhtnöõre.⁵⁹

Teisest küljest: SLKk-de aspektist lähtuvana kirjeldatakse sageli ajataju puudumist või selle suhtelisust. Näiteks surmalähedaste kogemuste uuringutega tegelevate Jeffrey Longi ja Paul Perry avaldatud raamatust „Surmajärgse elu tõendid” võib NDERF-i kogutud andmete kohta lugeda, et küsimusele, kas aeg ja ruum näis teisenenuna, oli 60,5 protsenti vastanud jaatavalt ning juba teisenenud ajale keskenduvale küsimusele, kas aeg tundus kiirenevat, vastati 33,9-protsendiliselt, et kõik näis toimuvat korraga.⁶⁰ Ajalise faktori küsimus on ka Greysoni skaalal ühe elemendina kajastatud: punkt nr 1 küsib: „Kas ajakulgu tundus kiirenevat või aeglustuvat?”⁶¹ „Tiibeti surnuteraamatus” on suremissündmuse faasides küll juttu ka toimuvate osade ajalisest kulust, kuid see on pigem selgituseks elava inimese seisukohast lähtumiseks, et teadvustada teatud faaside kestvusi, et osataks lausuda õigeid mantraid õigel ajal. Näiteks seisab tekstis 'esimeses vaheolustaadiumis' 'reaalsuse sisemise kirkuse' kohta: „selle kestvus on ebamäärane. Suure negatiivsusega isikutele ja neile, kel on ebaterved kanalid (teatud energiakanalid) kestab see faas mitte pikemalt kui üks sõrmenips. Teistele võib see kesta nii kaua, kui pikk on üks söömaaeg.”⁶² Käesolevas uuringus antud juhtum näiteks skaalale ei paigutu, kuna siin pole nenditud tavapärasest kiirema või aeglasema aja tajumist, vaid lihtsalt teatud sündmuse võimalikku kestvust.

---

⁵⁸ ingl k: intermediate state of the time of death

⁵⁹ PADMASAMBHAVA. The Great Liberation by Hearing. – *The Tibetan Book of the Dead*. Edited by Graham Coleman with Thupten Jinpa. London: Penguin Books, 2006, p. 221. Algne tekst originaalkeeles kirjapandult pärineb 8. sajandist ning autoriks peetakse Padmashambhavat. Kasutatav tõlge pärineb 2006. aastast. Et vältida segadusi viitan edaspidi selles tekstis esinevale lühendiga BT (Bardo Thödol) ja leheküljenumbriaga.

⁶⁰ LONG; PERRY, 2011, lk 19.

⁶¹ Vt. Lisa 1.

⁶² BT 229.

Eelnevat juttu kokku võttes, tahan näidata, et ajalisse arvestusse puutuvad nüansid mängivad käesoleva töö jaoks rolli kogemuse kestvuse arvestamise juures. SLK on justnimelt 'surma lähedane' kogemus ning need, kes sellest rääkida saavad, on siin edasi elavad inimesed. Seetõttu võiks tinglikult hinnata, et nad ei ole käinud elust väga kaugel. Kui SLK peaks ka rääkima reaalselt asetleidvast surmast, siis ei ole ikkagi teada, kui kaugele siinse elu piirist vastav kogemus viib. „Tiibeti surnuteraamat” tervikuna aga kirjeldab kogu elu piiridest väljapoole jäävat perioodi: kui ei jõuta mõne teistsuguse olemise vormini, siis kirjeldab narratiiv teed kuni uue tulemiseni siia maailma (3. osa – taasünni *bardo*). Nii pidin valima kogu BT tekstist selle osa, mis kirjeldaks perioodi, mida oleks sobilik kõrvutada SLK fenomenis asetleidvaga. Valisin BT tekstist osa, mis räägib surmahetke lähedal toimuvast. Raamatu „Suur vabanemine kuulmise abil” esimeses kahes osas toimuvad sündmused on jaotatud kaheteistkümne päeva vahel. Analüüsimisel esitan hinnangu esimese päeva piiridesse jäävale. Olles aga hinnanud teksti kuni kolmanda osani, mis räägib juba taasünni vaheolust, olgu öeldud, et nii esimese päeva jooksul toimuvat eraldi võttes kui ka tervet kahteistkümmet päeva koos arvesse võttes jäi tulemuseks sama kaheksa elemendi esinemine. Greysoni skaala elementidega midagi põhimõttelist ei muutu – järgmiste päevade jooksul kohtutakse vaid üha uute jumalike olendite või nende aspektidega, millistel juhtudel tuvastuvad üha korduvalt samad elemendid.

2.3.2. Olendite küsimus

Skaala alusel tuvastatud elementide esinemise koguarvude loendamisel puutusin kokku probleemiga, millest pean vajalikuks enne tulemuste tutvustamist ülevaade anda. BT-s on väga mitmel korral mainitud erinevaid surija teele ilmuvaid jumalikke olendeid ja nende aspekte. Nimelt on komplitseeritud nende liigitamine Greysoni skaalal. Valida on kahe punkti vahel, mida sobivaks pidada: esiteks punkt nr 14 küsib: „Kas teile tundus, et kohtasite mingit müstilist olendit või kohalolekut, või kuulsite mingit tuvastamatut häält?”; teiseks punkt number 15 küsib: „Kas nägite surnuid või religioossusega seotud vaime?” Tekstist aga alati ei ole võimalik nendele küsimustele vastamiseks midagi eristavat välja lugeda. Ilmuvad jumalused võiks enamikul juhtudel klassifitseerida nii mõlemasse

kui ka emba-kumba kuuluvaks. Nii võtsin need juhtumid statistiliselt arvesse mõlemas punktis. Selgitan, et see mängib rolli ainult enda jaoks kirjeldatavas üldsummalises ülevaates. Uurimisküsimusse puutuvalt on oluline vastava elemendi kasvõi ühekordne esinemine ning tekstis leidsid üksikud kohad, mille puhul sai tolle juhtumi klassifitseerida pigem ühe või teise punkti alla kuuluvaks. Niisiis ei mõjutu sellest asjaolust uurimisülesandele vastuse otsimine.

2.3.3. Analüüs.

Annan selgitusi arvestatuks peetud elementide kohta lähtudes Greysoni skaala punktide järjestusest. Toon iga punkti kohta vähemalt ühe näite „Bardo Thödoli” narratiivist ning püüan seda illustreerida väljavõttega sobivast SLK kirjeldusest.

Esimene element on aja teisenemine. Nagu punktis 2.3.1 juba kirjeldasin, siis sellele küsimusele jaatavalt vastata ei saa. Teise elemendina on küsimus mõttetegevuse kiirenemisest, millele ka otsesest viidet ei tuvastanud.

Kolmandaks on küsimus minevikuhetkede meenumisest. Selle juhtumiga on tõlgendamine natukene keerulisem. Esines mitmeid viiteid mineviku tegude mõjule. Kui sageli räägitakse SLK puhul eelneva elu „nägemisest”, siis BT-s pole otseselt nimetatud selle silme ees nägemist. Viidatud on aga varasemate tegude mõjule. Kohas, kus on juttu teadvuse lahkumisest kehast:

Sel perioodil, enne kui ilmuvad karmid ning hämmastavad kogemused, mis on seotud mineviku tegudega, /.../, peab olema antud suuline õpetus.⁶³

Või näiteks:

„See on kolmanda faasi ajal, kui need hämmastavad ilmutused, mis on mineviku tegude sünnitised, ilmuvad.”⁶⁴

Kõrvutades seda SLKk-de jutuga:

---

⁶³ BT 232

⁶⁴ BT 234

„/.../ kõik mu lapsepõlve mõtted, kogu mu elu oli seal. See ei olnud just piltidena, vaid rohkem nagu mõtete vormis.”⁶⁵

Või ka:

„Ma nägin kõiki tähtsaid sündmusi, mis olid mu elus juhtunud esimesest sünnipäevast esimese suudluse ja vanematega tülitsemiseni.”⁶⁶

Igatahes sai määrata, et skaala kolmas punkt esineb.

Ka neljanda punkti puhul, mis küsib: „Kas tundus, et mõistate kõike?” oli vaja olla tõlgendusega hoolikas. BT-s on mitu korda viidatud teadlikkuse või teadvustatuse esilekerkimisele, mis üsna hästi peaks kõigest arusaamist iseloomustama. Nii leidis mitu küllalt rahuldavat vastet. Näiteks:

„Kui see juhtub, teadvus äkitselt tõuseb ärkvele ja kirkastub”⁶⁷

Või:

„... teadvus saavutab selguse taseme, kuigi surija ei pruugi teada, kas ta on surnud.”⁶⁸

Ka siin sai lugeda elemendi esinenuks.

Viienda punkti jaoks, mis räägib rahust ja heaolutundest, otseseid vasteid BT-st ei leidunud. Samuti kuuenda ja seitsmenda puhul, mille sisuks on vastavalt rõõmu tundmine ning harmoonia ja ühtsustunne universumiga. Küll võib kaudselt näha viidet sellele kogu surnuteraamatu eesmärgis, et kui surijal õnnestub vabaneda kogu sellest olemisest ning ühineda valgusesse, siis peaks see tähendama ka harmooniat ja ühtsust universumiga. See oli küll võimalusena narratiivis kirjas, kuid subjekt oli alles potentsiaalselt sinna teel.

---

⁶⁵ MOODY, 2000, p. 60.

⁶⁶ LONG; PERRY, 2011, lk 20.

⁶⁷ BT 232

⁶⁸ BT 233

Kaheksas punkt räägib valgusest: „Kas nägite eredat valgust või tundsise ennast sellest ümbritsetuna?” Sellele küsimusele saab kõige kergemini vastata jaatavalt. Näiteks:

„Sel ajal kolm fenomeni – helid, valgused ja valgusekiired kerkivad esile.”⁶⁹

Tuvastasin vähemalt kaksteist intsidenti valguse esinemisest. Lisaks valguse kiirtele esines helendavaid olendeid ja väga erinevaid valguseid. Ka juhatati surijat särava valguse poole:

„Las kõrgeim jumal Vairocana tõmmata mind edasi, juhatades mind teel säravasse valgusesse”.⁷⁰

Eredat, säravat, aga ka pimestavat valgust kohtas subjekt väga mitmes episoodis. Samuti on see üks tavapärasemaid SLKk-de poolt kirjeldatud elemente. Näiteks:

„Kaunis valgus tõmbas mind enda poole; see valgus tekitab minus siinamaani aukartust ja paneb otsekohe pisarad voolama.”⁷¹

Või:

„Alguses oli valgus sinine. Siis muutus see valgeks. See oli sillerdav valge; see lausa hõõgus, kuid ei säranud. See oli ere, hõõguvalt ere – puhas kirkus.”⁷²

See viimane SLK kirjeldus on võrreldes BT-ga huvitav ka seepärast, et BT järgi kohtutakse iga „päev” uue jumalolendiga, kel on ka erinevat värvi valgus. Esimesel päeval kohtutakse transtsendentse jumala Vairocanaga, kes kiirgab sinist valgust. Veel huvitavamaks teeb olukorra asjaolu, et sama episoodi ajal paistab kuskilt tuhmim valge valgus. Surijat õpetatakse BT-s sel hetkel hoiduma valgest tuhmist valgusest ja püüdlema ereda sinise poole. Valguse küsimusele sai seega jaatav vastus. Ühtlasi on viimati kirjeldatud episood üheks mitmetest tõestuseks SLK uurijate väidetele BT ja SLK sarnasusest.

---

⁶⁹ BT 234

⁷⁰ BT 237

⁷¹ LONG; PERRY, 2011, lk 16.

⁷² *Ibid.*, lk 16.

Üheksandaks punktiks on küsimus: „Kas meeled olid teravamad kui tavaliselt?” Seda seisundit kirjeldavaid olukordi polnud palju, kuid näiteks selgest kuulmistajust on räägitud järgmiselt:

„Nendest valgustest kaikub loomulik reaalsuse heli, puhas ja mürisev.”⁷³

Lisaks mitmeid viiteid selgetele hetkedele. Ühe või teise meeletaju esinemist iseloomustab järgnev SLK:

*„Seda pole võimalik seletada, sest seal ei ole sellist tunnet, nagu on siin maa peal. See oli kristallselge. See oli nagu viimaks koju jõudmine. Kokkukuuluvus, tähendusrikkus, terviklikkus.”*⁷⁴

Kümnes punkt küsib meeltevälise taju kohta: „Kas nähakse asju, mis toimuvad mujal?” Sellele küsimusele jäi vastus eitavaks. BT-s on küll kirjeldatud olukorda, kui surija teadvus on just kehast lahkunud, kuid ta ikka kuuleb ja näeb tema keha ümber olevaid omakseid, kuid pole näidatud eristust kusagil eemal, kasvõi kõrvaltoas asuvate omaste nägemisest.

Üheteistkümnendana küsib skaala tulevikunägemuste kohta. Sellekohast infot „Tiibeti surnuteraamatust” ei suutnud tuvastada.

Kaheteistkümnendaks on küsimus, kas tunti end oma kehast eraldiseisvana? Otseseks vasteks sobib:

„Nüüd, sel hetkel eraldub teadvus kehast ja esialgu isik ei pruugi teada, kas ta elab või on surnud.”⁷⁵

Analoogsed episoodid on SLK puhul küllaltki sagedased. Näiteks kirjeldab kogenu:

„Ma tundsin, kuidas mu vaim sõna otseses mõttes kehast lahkus. Ma nägin ja kuulsin oma abikaasa ja arstide vahelist vestlust, mis toimus teises ruumis

---

⁷³ BT 236

⁷⁴ LONG; PERRY, 2011, lk 14.

⁷⁵ BT 232

*12 meetrit eemal. Minu abikaasa kinnitas hiljem hämmastunult, et see vestlus leidis tõepoolest aset.*⁷⁶

Skaala kohaselt sobib BT-s esinev märkida positiivse vastusena.

Kolmeteistkümnendana küsitakse: „Kas teile tundus, et sattusite mingisse maavälisesse paika?” Enamik kogemusi näivad aset leidvat kuskil siit maailmast väljaspool. BT-s viidatakse sellele aga näiteks järgmiselt:

„... see mida kutsutakse surmaks, on nüüd saabunud. Sa oled lahkumas siit maailmast.”⁷⁷

Seda võib pidada tekstiga edasiantud viiteks, et järgnev toimub siit maailmast väljaspool. Suurem osa narratiivist seda ka iseloomustab. Vastus on seega jaatav.

Neljateistkümnes ja viieteistkümnes punkt räägivad olenditest. Kuigi müstilisi olendeid esineb palju, jäi just skaala mõttes keeruliseks langetada otsus, kumma punkti alla neid kõiki klassifitseerida. Käsitlesin probleemi punkti 2.3.2 all. Siiski said mõlemad punktid jaatavalt vastatud.

„Nüüd sel momendil koidab üleloomulik jumal Vairocana sinu ees”⁷⁸

Või:

„Las üleloomulik jumal Vairocana tõmbab mind edasi, juhatades mind teel särava valguse suunas. /.../ Las ülim abikaasa Akasadhatvisari toetab mind tagantpoolt...”⁷⁹

SLK puhul saab eristada oma surnud esivanematega kohtumist ja müstiliste olenditega kohtumist. Greysoni skaala järgi neid kahte küsimust nii ei saanud eraldada. Otseselt surnud omaste kohtamisest küll BT-s ei räägita, kuid esinesid müstilised olendid, kes muidu peaksid olema ka maal elanud. SLK kogemustes räägitakse erinevate jumalike või müstiliste olenditega kohtumistest:

---

⁷⁶ LONG; PERRY, 2011, lk 13.

⁷⁷ BT 235

⁷⁸ BT 236

⁷⁹ BT 236

„Ma olin ümbritsetud teistest olenditest või inimestest, keda tajusin justkui ära tundes. Need olendid olid nagu perekond, vanad sõbrad, kes olid olnud minuga koos terve igaviku. Kõige parem on neid kirjeldada oma vaimse või hingeperekonnana.”⁸⁰

Viimaseks, kuueteistkümnendaks punktiks on küsimus, kas jõuti mingisuguse piirini, mille ületades enam tagasiteed ei olnud? BT-s otsest lauset sellele piirile viitamas ei ole. Küll aga esineb see motiiv läbi terve narratiivi. Küsimus on selles, et kui surija ei saa õiges suunas minemisega hakkama, võib ta lõpetada näiteks loomade maailmas. Mõnel juhul on lisatud, et kui ta sinna kukub, siis pikka aega sealt tagasiteed ei ole. Küll aga ei ole tegemist sellise mõttega piirist, nagu räägivad SLKk-d, kes siis ise on ka elama jäänud.

2.3.4. Leitu kokkuvõte

Kokku sai Greysoni skaala põhjal tuvastatud 8 elementi, lühidalt märksõnadena: mineviku sündmused; kõige mõistmine; ere valgus; teravnend meeled; kehaväline kogemus; sattumine maavälisesse paika; müstilise olendi kohalolu; religioosete olendite või surnute kohtamine. Iga punkti kohta on Greysoni skaalal kolm vastusevarianti, kas mitte esinev (0) või esineva puhul kas 1 või 2 punkti.⁸¹ Kõigi esinevate elementide puhul tuli määrata kahe punkti vastus. Kui algul tundus, et määramisel võib ette tulla raskusi, kuna puudub subjekt, kellel oleks isiklikul kogemusel põhinev arvamus, siis vastavalt püstitatud ülesandele – püüda tekstile anda võimalikult objektiivne hinnang ning lugeda olemasolevatest märkidest välja võimalikult palju – sai vastusevariandid üsna veenvalt liigitatud.

Punktid kokku lugedes sain tulemuseks 16 punkti, mis tähendab, et Greysoni skaala järgi kvalifitseerub „Tiibeti surnuteraamatu” narratiiv surmalähedaseks kogemuseks. Punktiarvestuse kohta Greysoni skaalal on täheldatud järgmist: võrdluseks olevate SLK-de keskmine punktisumma oli 15

---

⁸⁰ LONG; PERRY, 2011, lk 17.

⁸¹ Vt Lisa 1.

standardse kõrvalekaldega 7,84, seetõttu loetakse SLK-ks punktisummat alates 7-st (kõrvalekalde võrra väiksem summa keskmisest).⁸²

Lisaks jaotab Greyson SLK-d nelja tüüpi. Kognitiivne tüüp (küsimused 1–4); transtsendentaalne tüüp (5–8); afektiivne tüüp (9–12); paranormaalne tüüp (13–16); liigitamatu tüüp (ühegi tüübi skoor ei ületa viit punkti). Nagu öeldud, tuli määrata kõigile tuvastatud elementidele 2 punkti. Arvutuste tulemusel sain vastuseks, et tegemist oleks paranormaalse tüübiga. Selle tingimuseks on, et paranormaalsete küsimuste sektori (küsimused 13–16) skoor ületab viite, ning ühegi teise sektori skoor viite ei ületa.

Seega, lisaks SLK-ks klassifitseerumisele liigituks „Tiibeti surmuteraamatu” narratiiv Greysoni SLK skaala järgi paranormaalse tüübi surmalähedaseks kogemuseks.

2.4. Järeldused

„Suur vabanemine kuulmise abil vaheolus” narratiiv vastab nii suures ulatuses Greysoni skaalal kvalifitseerumise tingimustele, et selle sarnasust surmalähedaste kogemustega pean uurijana huvitekitavaks. Analüüsi käigus sai vastuse ka teisele püstitatud uurimisülesandele: erinevate uurijate ja autorite väide „Bardo Thödoli” sisu hämmastavast sarnasusest SLKk-de poolsete kirjeldustega leiab tõepoolest kinnitust.

Kas need ilmingud räägivad surmajärgselt aset leidvast või vaid surma hetkel juhtuvast või on tingitud millestki muust, on raske kommenteerida. Tuleb tõdeda, et küll samasisulise sündmuse kohta, kuid eri päritolu ning eri aegadel jäädvustatud narratiivides sel määral sarnaste elementide esinemine väärib edasist uurimist. Autorina näen ainek tulevaseks uurimiseks vähemalt kahest aspektist: (1) edasi saaks arendada kognitiivteaduste prisma lähtekohast vanade surmajärgsust käsitlevate tekstide uurimist ning (2) kuna jäi selgelt silma narratiivset sarnasust – sobiks surmajärgsust käsitlevatele narratiividele arendada ka narratoloogilise uurimise rakendamist.

---

⁸² Vt Lisa 1.

Analüüsi käigus ilmnenud tõlgendamiskeskkused olid pigem teatud kujundite esiletoomisviisist tingitud olukorrad. Mulje jäi rohkemategi SLK elementide, kuid seda varjatud kujul, esinemisest BT tekstis.

Kokkuvõttes loen mõlemad uurimisülesanded positiivselt vastatuks. Lisaks leian, et fikseeritud elementide näol on tuvastatud lähtekoht edasiseks uurimiseks.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli analüüsida „Tiibeti surnuteraamatu” ehk teksti „Suur vabanemine kuulmise abil vaheolus” tänapäevase Greysoni surmalähedase kogemuse hindamiseks koostatud skaala abil ning seejuures leida kinnitus väidetele, et surmalähedaste kogemuste sisu kirjeldus on väga sarnane „Bardo Thödolis” esinevale kirjeldusele.

Töö esimeses peatükis andsin ülevaate nii Tiibeti surnuteraamatust kui ka surmalähedase kogemuse olemusest ja taustast.

Teises peatükis selgitasin analüüsi aluseks olevaid tingimusi ja viisin läbi analüüsi tuvastamaks surmalähedasele kogemusele omaseid elemente Tiibeti surnuteraamatust. Toetudes kvalitatiivse sisuanalüüsi eripärale, püüdsin matemaatilisi operatsioone kasutada minimaalselt ja tekstis esinevate peamiste oluliste tähenduste kõrval võtsin arvesse ka latentset sisu, otsides võimalikult arusaadavalt tuvastatavat ridade vahele peidetut. Analüüsi kokkuvõtte tulemusel pean bakalaureusetöö eesmärki täidetuks.

Uurimust kokkuvõtvalt – pidasin autorina üheks eesmärgiks taotlust selgitada vastavakujulise uurimissuuna perspektiivi sügavama suuremahulise jätkuuringu tegemiseks. Töö lõpuks olen valmis tunnistama selle perspektiivi olemasolu.

Bibliograafia

ARRO, Erik. Tõlkija. *Suur vabanemine kuulumise abil vaheolus*. Tallinn: Buddhakirjastus, 1993.

ATWATER, Phyllis, Marie, H. Children's Near-Death States: New Research, A New Model. – *Academy of Spirituality and Paranormal Studies*. Jul2007 Proceedings Supplement, Vol. 30. 2007. Pp. 51-60.

BLACKMORE, Susan. Near-Death Experiences: In or Out of the Body? – First published in *Skeptical Inquirer* 16, no. 1 (Fall 1991): 34–45. With the new Introduction, February 2010.

BLACKMORE, Susan. *The Day I Died*. The Mind, The Brain, And Near-Death Experiences. Documentary. Directed by Kate Broome. BBC Bristol, 2002, Mins. 20:50 – 22:10.

COLEMAN, Graham; JINPA, Thupten, editors. *The Tibetan Book of The Dead*. The Great Liberation by Hearing in the Intermediate States. London: Penguin Books, 2006.

CORAZZA, Ornella. *Near-Death Experiences*. Exploring The Mind-Body Connection. Oxon: Routledge, 2008.

GRAVES, Lee. Altered States. Scientists analyze the near-death experience. – *The University of Virginia Magazine*. Summer 2007. Pp 1-22. http://uvamagazine.org/articles/altered_states 15.04.2015

GREYSON, Bruce. Consistency of near-death experience accounts over two decades: Are reports embellished over time? – *Resuscitation*. (2007) 73, 407-411, 2007. Pp. 407-411

GREYSON, Bruce. Defining near-death experiences. – *Mortality*, Vol. 4, No. 1, 1999. Pp. 7-19.

GREYSON, Bruce; BUSH, Nancy Evans. Distressing Near-Death Experiences. – *Psychiatry*, Vol. 55, February 1992. Pp. 95-110.

GREYSON, Bruce. Near-Death Experiences and Spirituality. – *Zygon*, vol. 41, no. 2 (June 2006). 2006. Pp. 393-414.

GREYSON, Bruce, M.D. The Near-Death Experience Scale. Construction, Reliability, and Validity. – *The Journal of Nervous and Mental Disease*. Vol. 171, No. 6. 1983. Pp. 369-375.

GROF, Stanislav, M.D. *Viimne Teekond*. Teadvus ja surma müsteerium. Tõlkija Mari-Anne Philips. Toimetaja Leelo Laurits. Eesti Transpersonaalne Assotsiatsioon. 2010.

EVANS-WENTZ, Walter Y. Editor. *The Tibetan Book of the Dead*. Or the After-Death Experiences on the *Bardo* Plane. London: Oxford University Press. 1927. E-book by Summum. <http://www.holybooks.com/wp-content/uploads/The-Tibetan-Book-of-the-Dead.pdf> 15.04.2015

KÜBLER-ROSS, Elizabeth. *On Death and Dying*. New York: The Mcmillan Company, 1969.

LONG, Jeffrey, M.D.; PERRY, Paul. *Surmajärgse elu tõendid*. Surmalähedaste kogemuste teadusuuringud. Tõlkija Kaire Puumets-Sõber. Nebadon kirjastus, 2011.

MOODY, Raymond A. Jr., M.D. *Life After Life*. The Investigation of a Phenomenon – Survival of Bodily Death. New York: HarperCollins Publishers, 2000.

SOGYAL, Rinpoche. *Tiibeti raamat elust ja surmast*. Tõlkija Kai Vassiljeva. Toimetaja ja värsid tõlkinud Märt Läänemets. Kloogaranna: Huma, 2003.

THONNARD, Marie; CHARLAND-VERVILLE, Vanessa; BREDART, Serge; DEHON, Hedwige; LEDOUX, Didier; LAUREYS, Steven; VANHAUDENHUYSE, Audrey. Characteristics of Near-Death Experiences

Memories as Compared to Real and Imagined Events Memories. – *PLOS ONE*.
March 2013. Volume 8. Issue 3. e57620. 2013. Pp. 1-5.

WILLIAMS, Kevin. The Three Classifications of Suicide Near-Death
Experiences. Near-death.com. [http://www.near-
death.com/experiences/suicide01.html](http://www.near-death.com/experiences/suicide01.html) 06.05.2015

ZALESKI, Carol. *Otherworld Journeys*. Accounts of near-death experience in
medieval and modern times. New York: Oxford University Press, 1987.

Applying Near-Death Study Tool On The Tibetan Book Of The Dead

SUMMARY

Some individuals, when they come close to death, report having experiences that can be interpreted as out of this world experiences. Starting from Dr. Raymond Moody in the 1970s these experiences have been called near-death experiences (NDE). What has been interesting is that these experiences often include a sense of separation from physical body; encounters with religious figures and mystical beings; coming close to bright or dazzling light; having more vivid senses; encountering scenes from past; etc. – quite many similar elements that have been described in the ancient text of Bardo Thodol, which is the Tibetan name for the well known book “The Tibetan Book of the Dead” or to give accurate translation of the name: “The Great Liberation by Hearing” – the text of which a new complete translation into English was released in 2005. The project of translating it, this very thorough work, was completed all together in 17 years.

There have been several NDE researchers who have repeatedly noted that there are astounding similarities between the story of Bardo Thodol and those of NDE experiencers. The Tibetan Book of the Dead was written down in the 8-th century A.D. but was kept in secret for centuries. It was first revealed to the western society in the beginning of the 20-th century by the anthropologist Walter Evans-Wentz. Now we have a historical narrative with the content that seems to correlate with the contents of present day NDEs.

As it is just a recent possibility to see so many people resuscitated from the hands of death it is very probable that there will be more and more stories of NDEs. In some sense this is only the beginning of this area of research.

Now considering the circumstances mentioned, the aim of this study was built up to explore the narrative of Bardo Thodol by the well known study tool for

the NDEs – the Greyson NDE Scale. (Developed by Dr. Bruce Greyson) By the method of directed content analysis, the Greyson NDE Scale was applied on the text of the Bardo Thodol.

Despite of the unusual approach, the aim of the study is well mounted in its inclination first only to fixate the concurrent elements in those two differently based narratives. The reason: to evaluate the need and possibilities for further studies.

As the results encompassed strong representation of NDE elements in the narrative of Bardo Thodol – it may be noted that a call for further studies has been demonstrated.

Lisa 1: Greysoni skaala

Greysoni skaala on toodud originaalkeeles nagu selle annab International Association for Near-Death Studies (IANDS) oma kodulehel aadressil <http://iands.org/research/important-research-articles/698-greyson-nde-scale.html>

06.05.2015. Esmakordelt avaldas Bruce Greyson selle artiklis The Near-Death Experience Scale. Construction, Reliability, and Validity. – *The Journal of Nervous and Mental Disease*. Vol. 171, No. 6. 1983. Pp. 369-375. Aastate jooksul on lisandunud minimaalseid muutusi, näiteks: punkt ühes on küsitud, kas aeg tundus kiirenevat või aeglustuvat? Algses versioonis oli küsitud ainult kiirenemise kohta. Pidasin parimaks kasutada IANDS kodulehel esitatud versiooni, kuna tegemist on aktuaalselt uuringutega seotud organisatsiooniga, kuhu kuulub ka skaala looja ise. Antud kodulehel on märgitud viimase uuenduse kuupäevaks 06.02.2012.

Greyson NDE Scale

1. Did time seem to speed up or slow down?

0 = No

1 = Time seemed to go faster or slower than usual

2 = Everything seemed to be happening at once; or time stopped or lost all meaning

2. Were your thoughts speeded up?

0 = No

1 = Faster than usual

2 = Incredibly fast

3. Did scenes from your past come back to you?

0 = No

1 = I remembered many past events

2 = My past flashed before me, out of my control

4. Did you suddenly seem to understand everything?

0 = No

1 = Everything about myself or others

2 = Everything about the universe

5. Did you have a feeling of peace or pleasantness?

0 = No

1 = Relief or calmness

2 = Incredible peace or pleasantness

6. Did you have a feeling of joy?

0 = No

1 = Happiness

2 = Incredible joy

7. Did you feel a sense of harmony or unity with the universe?

0 = No

1 = I felt no longer in conflict with nature

2 = I felt united or one with the world

8. Did you see, or feel surrounded by, a brilliant light?

0 = No

1 = An unusually bright light

2 = A light clearly of mystical or other-worldly origin

9. Were your senses more vivid than usual?

0 = No

1 = More vivid than usual

2 = Incredibly more vivid

10. Did you seem to be aware of things going on elsewhere, as if by extrasensory perception (ESP)?

0 = No

1 = Yes, but the facts have not been checked out

2 = Yes, and the facts have been checked out

11. Did scenes from the future come to you?

0 = No

1 = Scenes from my personal future

2 = Scenes from the world's future

12. Did you feel separated from your body?

0 = No

1 = I lost awareness of my body

2 = I clearly left my body and existed outside it

13. Did you seem to enter some other, unearthly world?

0 = No

1 = Some unfamiliar and strange place

2 = A clearly mystical or unearthly realm

14. Did you seem to encounter a mystical being or presence, or hear an unidentifiable voice?

0 = No

1 = I heard a voice I could not identify

2 = I encountered a definite being, or a voice clearly of mystical or unearthly origin

15. Did you see deceased or religious spirits?

0 = No

1 = I sensed their presence

2 = I actually saw them

16. Did you come to a border or point of no return?

0 = No

1 = I came to a definite conscious decision to “return” to life

2 = I came to a barrier that I was not permitted to cross; or was “sent back” against my will.

A score of 7 or higher is considered a NDE for research purposes. The mean score among a large sample of near-death experiences is 15.

SCORING:

Sum of all 16 items = total NDE Scale score

Among a criterion group of NDErs, the mean score on this scale was 15 with a standard deviation of 7.84; we therefore use a score of 7 or greater (1 standard deviation below the mean) as the cut-off point for identifying an experience as an NDE.

Sum of items 1-4 = cognitive component

Sum of items 5-8 = affective component

Sum of items 9-12 = paranormal component

Sum of items 13-16 = transcendental component

SCORING TYPE OF NDE:

Cognitive type = cognitive component score 5 or higher

Transcendental type = cognitive component score less than 5 and transcendental component score 5 or higher

Affective type = cognitive and transcendental component scores each less than five, and affective component score 5 or higher

Paranormal type = cognitive, transcendental, and affective component scores each less than 5, and paranormal component score 5 or greater

Unclassifiable = no component score 5 or greater

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karl Käsnapuu

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
*Surmalähedaste kogemuste uurimisel kasutatava heuristika rakendamine
Tiibeti surnuteraamatule*, mille juhendaja on Roland Karo.
  - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 07.05.2015